

جهان در عصر بعثت (بررسی اوضاع ایران، یونان و روم)

سید حسین فلاح زاده

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی

- سرشناسه: فلاح‌زاده، سیدحسین، ۱۳۴۲ -
 عنوان و نام پدیدآور: جهان در عصر بعثت (بررسی اوضاع ایران، یونان و روم) /
 سید حسین فلاح‌زاده.
 مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۲۴۸ ص.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۹۶۸-۷
 صورت نشر: فایفا
 ادوات: کتابخانه.
 موضوع: ایران -- تاریخ -- پیش از اسلام
 موضوع: ایران -- اوضاع اجتماعی -- پیش از اسلام
 موضوع: ایران -- تاریخ
 موضوع: تاریخ
 رده بندی کنگره: DSR۱۴۰/۱ ج ۹ ۱۳۹۲
 رده بندی دیویی: ۹۵۵.۰۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۶۴۰۷۰

جهان در عصر بعثت (بررسی اوضاع ایران، یونان و روم)

مؤلف: سید حسین فلاحزاده

چاپ اول: ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۷ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۱۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

● قم، چهاررشته، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸، تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۴۹۳۰۵۹

● قم، بلوار محمد بن، همراه، رویه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶

● قم، مجتمع ناشران، طبقه دوم، ۱۰-۱۰، ۳۰۸، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۰۲

pub.miu.ac.ir   miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مستضات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تالیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی اند. «جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات، گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای دکتر سید حسین فلاح‌زاده (عضو هیأت علمی دانشگاه باقرالعلوم) مؤلف کتاب «جهان در عصر بعثت (بررسی اوضاع ایران، یونان و روم)» و تمام عزیزانی که در طول این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقام بشرهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

﴿هُنَّ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

قرآن، به قلم و آنچه از آن تراوش نماید، سوگند یاد کرده و علم را به ذات خود شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر، میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانده است. زاین‌رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است. داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، بهشت از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند.

علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی به انسان بخشیده، فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده و سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران اعتلای کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را فراروی بشر قرار داده و فروپاشی و افول تمدن‌های پوшالی مادی را

نوید داده است و با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مرفقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرد که امید و نشاط را برای تمام آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله)، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توانمندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت مابعد علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا تأکید ورزیده‌اند.

جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، اساتید، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، ترویج اسلام ناب محمدی ﷺ و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت ﷺ همت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفیٰ ﷺ نیز که مهم‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفیٰ ﷺ است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفیٰ ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای دکتر سید حسین فلاح‌زاده (عضو هیأت علمی دانشگاه باقرالعلوم)، برای دوره کارشناسی

رشته تاریخ اسلام تهیه و تدوین شده است، در چارچوب اهداف جامعه المصطفی ﷺ، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است.

در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم انتشارات المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که در تدوین و نشر آن نقش داشته‌اند، قدردانی و سپاس به عمل می‌آید.

با احترام

دفتر تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

۱۷	..... مقدمه
۲۱	..... درس اول: بررسی منابع و مآخذ تاریخ ایران و روم در عصر باستان
۲۱	..... درآمد
۲۱	..... دسته‌بندی منابع
۲۳	..... ۱. منابع مکتوب
۲۴	..... ۲. منابع غیر مکتوب
۲۴	..... ۳. آثار صوتی و تصویری
۲۴	..... ۴. منابع شفاهی
۲۴	..... ۵. منابع جغرافیایی
۲۵	..... منابع تاریخ ایران باستان
۲۵	..... ۱. منابع مکتوب ایران باستان
۲۵	..... ۲. کتاب‌های تاریخی و غیرتاریخی
۲۵	..... ۳. کتب مورخان و نویسندگان مسلمان
۲۶	..... معرفی اجمالی مورخان و نویسندگان مسلمان
۲۷	..... ۱. کتب مورخان خارجی
۲۸	..... ۲. کتب منسوب به دوره باستان (کتب زرتشتی)
۲۹	..... اسناد و مدارک
۳۰	..... ۱. سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌ها

۳۲	۲. سکه‌ها و مهرها
۳۳	منابع غیرمکتوب
۳۴	منابع یا آثار پژوهشی
۳۵	منابع تاریخ یونان و روم
۳۷	آثار جدید پژوهشی
۴۱	درس دوم: پیشینه زندگی اجتماعی در فلات ایران
۴۱	درآمد
۴۱	جغرافیای ایران
۴۲	پیشینه حیات اجتماعی در ایران
۴۲	تاریخ اسطوره‌ای
۴۲	۱. واژه و مفهوم اسطوره
۴۳	۲. منابع اسطوره‌ای ایرانی
۴۴	۳. اسطوره‌های ایرانی
۴۶	۴. پیشدادیان و کیانیان
۴۸	تاریخ مکشوف
۴۹	ایران قبل از ورود آریایی‌ها
۵۰	اقوام ساکن زاگرس
۵۵	درس سوم: عیلام و ماد
۵۵	درآمد
۵۵	پیوندهای عیلام و ماد با تمدن‌های بین‌النهرین
۵۶	۱. سومر
۵۷	۲. آکد
۵۸	۳. بابل
۵۸	۴. آشور
۵۹	نام عیلام
۵۹	حدود قلمرو، ایالات و شهرها
۶۰	خط و زبان
۶۱	آغاز تاریخ عیلام

.....	حاکمان نامدار عیلام	۶۱
.....	دین نژد عیلامیان	۶۳
.....	ایران پس از ورود آریایی ها	۶۴
.....	مادها	۶۴
.....	ویژگی های تمدنی جامعه ماد	۶۶
.....	درس چهارم: هخامنشیان و سلوکیان	۷۱
.....	درآمد	۷۱
.....	هخامنشیان	۷۱
.....	۱. کوروش دوم (کیی) • بنیان گذاری پادشاهی بزرگ هخامنشی (۵۵۹ - ۵۳۰ ق. م)	۷۲
.....	۲. کمبوجیه	۷۴
.....	۳. داریوش	۷۵
.....	۴. خشایارشا و اردشیر اول	۷۶
.....	۵. داریوش دوم و اردشیر دوم	۷۸
.....	۶. اردشیر سوم، داریوش سوم	۷۹
.....	دین و فرهنگ در عصر هخامنشیان	۸۰
.....	خط، معماری و هنر	۸۵
.....	سلوکیان	۸۸
.....	درس پنجم: اشکانیان (پارتیان)	۹۳
.....	درآمد	۹۳
.....	برآمدن اشکانیان	۹۶
.....	دین و مذهب در عصر اشکانیان	۱۰۱
.....	معماری و هنر	۱۰۴
.....	درس ششم: تاریخ سیاسی و اجتماعی ساسانیان	۱۰۹
.....	درآمد	۱۰۹
.....	پیدایش دولت ساسانی	۱۱۰
.....	۱. شاهپور اول (۲۴۲ - ۲۷۲ م)	۱۱۳
.....	۲. هرمزد اول (۲۷۳ م)، بهرام اول (۲۷۶ م)، بهرام دوم (۲۷۶ - ۲۹۳ م)	۱۱۵

۳. بهرام سوم (۲۹۳م)، نرسی (۲۹۳ - ۳۰۲م)، هرمزد دوم (۳۰۲ - ۳۱۰م)، آذرنرسی (۳۱۰م)..... ۱۱۵
۴. شاهپور دوم (۳۱۰ - ۳۷۹م)..... ۱۱۶
۵. اردشیر دوم (۳۷۹ - ۳۸۳م)، شاهپور سوم (۳۸۳ - ۳۸۸م)، بهرام چهارم (۳۸۸ - ۳۹۹م)..... ۱۱۷
۶. یزدگرد اول و تأثیر آیین مسیح بر روابط ایران و روم اول (۳۹۹ - ۴۲۱م)..... ۱۱۸
۷. بهرام پنجم (۴۲۱ - ۴۳۹م)، یزدگرد دوم (۴۳۹ - ۴۴۷م)..... ۱۲۰
۸. هرمزد سوم (۴۴۷ - ۴۵۹م)، پیروز (۴۵۹ - ۴۸۴م)، بلاش اول (۴۸۴ - ۴۸۸م)..... ۱۲۲
۹. قباد (کواد) (۴۸۸ - ۵۳۱م)..... ۱۲۳
- بش زردکیان..... ۱۲۳
۱. خسرو انوشیروان (۵۳۱ - ۵۷۹م)..... ۱۲۵
۱۱. ه. مزد چهارم (۵۷۹ - ۵۹۰م) خسرو پرویز (۵۹۱ - ۶۲۸م)..... ۱۲۷
۱۲. از شیرویه تا یزدگرد سوم..... ۱۲۹
- چراپی شکست ساسانیان..... ۱۳۰
- تمدن و فرهنگ ساسانیان..... ۱۳۱
۱. معماری..... ۱۳۳
۲. آداب و رسوم..... ۱۳۴
۳. سال شماری..... ۱۳۵
- درس هفتم: مذهب و سیاست مذهبی ساسانیان..... ۱۳۹
- درآمد..... ۱۳۹
- پیوند دین و سیاست..... ۱۳۹
- سیاست و دین در تاریخ ایران..... ۱۴۱
- دین و سیاست در دوره ساسانیان..... ۱۴۲
- علت گرایش ساسانیان به آیین زرتشتی..... ۱۴۳
- پیامدهای گرایش به دین در عصر ساسانیان..... ۱۴۵
۱. جهان بینی زرتشتی خاستگاه نظریه سیاسی اجتماعی حاکم بر جامعه..... ۱۴۵
۲. برآمدن طبقه روحانیان..... ۱۴۶
- الف) جایگاه مغها در تاریخ ایران باستان..... ۱۴۶
- ب) موبدان (مغان) در عصر ساسانی..... ۱۴۸
- ج) عناوین و مراتب مختلف روحانیان..... ۱۴۹

۱۵۲	د) قلمرو نفوذ و اختیارات روحانیان در دوره ساسانی
۱۵۵	ه) روحانیان نامدار
۱۵۹	و) دخالت در سیاست
۱۶۵	۳. مقابله با دیگر ادیان و اندیشه‌ها
۱۶۹	۴. ایجاد مشروعیت برای دولت ساسانی
۱۷۵	درس هشتم: یونان باستان
۱۷۵	درآمد
۱۷۶	جغرافیای یونان
۱۷۷	پیشگامان تمدن در یونان
۱۷۹	جنگ تروا
۱۸۰	تمدن جدید یونان
۱۸۱	مراسم دینی و ورزشی در یونان
۱۸۴	مردم‌سالاری و قانون
۱۸۶	ظهور هخامنشیان و تهدید یونان
۱۸۹	یونان در عصر طلایی
۱۹۱	علوم، معماری، هنر و زندگی اجتماعی
۱۹۲	بردگان و زنان
۱۹۳	جنگ‌های پلوپونزی
۱۹۷	درس نهم: امپراتوری روم
۱۹۷	درآمد
۱۹۸	جغرافیای روم
۱۹۹	اولین ساکنان ایتالیا
۲۰۰	پیدایش روم
۲۰۲	رقابت خواص و عوام
۲۰۳	توسعه قلمرو؛ جنگ با کارتاژ
۲۰۵	پیشروی در شرق؛ زمین‌گیری در برابر پارتیان
۲۰۸	خیزش امپراتوری روم از دل جمهوری

- ۲۱۱..... تقسیم امپراتوری و انقراض روم غربی
- ۲۱۲..... دین و فرهنگ رومیان
- ۲۱۵..... ظهور عیسی و پیدایش آیین مسیح
- ۲۱۸..... گرایش رومیان به آیین مسیحی
- ۲۲۵..... نمایه اشخاص
- ۲۳۳..... نمایه اصطلاحات
- ۲۳۴..... نمایه اماک
- ۲۳۹..... کتابنامه
- ۲۴۵..... سخن پایانی

مقدمه

اسلام در عصری ظهور کرد که جهان شاهد خودنمایی تمدن‌ها، فرهنگ‌ها و ادیان مختلف و بزرگی بود. دست کم یک به هزار سال پیش از ظهور اسلام در سرزمین‌های مجاور شبه جزیره عربستان دو تمدن بزرگ ظهور کرده بودند و هر یک تأثیری بزرگ از خود بر جای نهاده بودند. تمدن ایران باستان یکی از این دوست. در ایران پیش از ظهور اسلام حکومت‌ها و تمدن‌های مهمی چون عیلامیان، مادها، هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان شکل گرفته‌اند. این سلسله‌ها، برای سالیان دراز جهت‌دهی به زندگانی مردم را در دست داشتند. در پناه آن‌ها ادیانی همانند آیین زرتشت اندیشه‌ها، اخلاق و اعتقادات مردم آن مختلف و نسل‌های پی‌درپی را هدایت می‌کردند. در عصر ساسانیان دو نهاد قدرت و دین به هم نزدیک شدند و دولتی دینی را پی‌ریختند. در پناه این دولت دینی آداب و رسوم، نظام اداری و اجتماعی، فرهنگ، عقاید و گفتمان ویژه‌ای شکل گرفت که چند قرن بر سر ایرانیان سایه افکند.

در همسایگی ایران در عصر هخامنشیان، تمدن یونانی پا گرفت. سپس در عصر اشکانیان و ساسانیان تمدن روم پدید آمد. یونانیان آیین خاصی نیاوردند اما آراء

فلسفی ویژه‌ای داشتند. در این تمدن مردانی چون سقراط، افلاطون و ارسطو بالیدند و درخشیدند و در کنار آنان نیز سیاستمدارانی بزرگ و هنرمندانی بااستعداد. در عصر رومیان تمدن غرب راه دیگری را در پیش گرفت. کشورگشایی در رأس اهداف رومیان بود تا آن‌گاه که آیین مسیح در آن سرزمین ظهور یافت و پس از کشمکش رومیان با مسیحیان، سرانجام روم آیین مسیح را پذیرفت. در آن‌جا نیز سیاست و دین هرچون ایران عصر ساسانی با هم درآمیختند.

ازسویه دیگر هم درعصر هخامنشیان، هم درعصر اشکانیان و ساسانیان، ایرانیان بارها با رومیان و با رومیان، برای خاک، فرهنگ و اقتصاد جنگیدند. این جنگ‌ها هیچ‌گاه به‌سودی برای هیچ‌یک از مدعیان پایان نگرفت و جز فرسایش توان آنان، نابودی، ناامنی و کشتار آدم‌ها پیامد دیگری نداشت.

در فضای منازعه و رقابت تنگناهای ایران ساسانی و روم مسیحی، آیین اسلام در بیابان‌های عربستان سربرآورد و برآوردی افزون‌بر سراسر عربستان، به سرزمین‌های مجاور نیز راه یافت. دو تمدن ایران و روم در مقابل این قدرت و تمدن نوپایه‌زاد درآمدند و مسلمانان افزون‌بر فتح ایران و از میان برداشتن ساسانیان، بخش‌های گسترده‌ای از خاک روم را نیز تصرف کردند و آیین اسلام را در این مناطق گسترانیدند.

عظمت آیین اسلام و تمدن اسلامی زمانی برای خوانندگان آشکار می‌شود که آنان با تمدن‌های پیش از اسلام آشنا شوند و به مقایسه آن‌ها با یکدیگر بپردازند. ازاین‌رو، به پیشنهاد واحد متون درسی دانشگاه بین‌المللی المصطفی، نگارنده کتابی درسی درباره ایران، یونان و روم در عصر باستان تألیف کرد؛ روزگاری که پیش از ظهور اسلام چند قرن پایید و سازنده هویت سیاسی و فرهنگی مردم بود. نوشته پیش‌رو دربرگیرنده نه درس است و می‌کوشد در این دوره‌های

مختلف تاریخ ایران، یونان و روم باستان را معرفی کند. در درس اول به بررسی منابع و مآخذ تاریخ ایران و روم در عصر باستان پرداخته‌ایم. پس از آن درس دوم به مطالعه پیشینه زندگانی اجتماعی در فلات ایران پرداخته است. عصر عیلام و ماد در درس سوم، عصر هخامنشیان و سلوکیان در درس چهارم، عصر اشکانیان در درس پنجم و سرانجام عصر ساسانیان در درس ششم بررسی شده‌اند. با توجه به اهمیت مطالعه ایران عصر ساسانیان و با توجه به هم‌زمانی روزگار پایان ساسانیان ظهور اسلام، درس هفتم به مذهب و سیاست مذهبی ساسانیان پرداخته است. درس هشتم و نهم به ترتیب به یونان باستان، و امپراتوری روم پرداخته‌اند. ضرورت شناخت بیشتر دانشجویان خارجی جامعة المصطفی با تاریخ ایران و پیشینه فرهنگی و مدنی آن سبب شد تا بیشتر مباحث این نوشتار از تاریخ ایران باشد. استادان محترم می‌توانند مطابق ساعات آموزشی اختصاص یافته در هر نیم‌سال تحصیلی برای این درس، مباحث خود را مطابق دروس فوق تنظیم کنند. امید نگارنده آن است که مطالعه این اثر برای جوانندگان آن به‌ویژه دانشجویان کارشناسی مفید باشد.

ساحسین فلاح‌زاده

عضو هیأت علمی، نشگاه باقرالعلوم